

УДК: 378.147+371.13+371.15

4. Теорія і методика професійної освіти

**ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНОСТІ
ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ВИШІ**

*Кононенко Н.В., ст.лаборант кафедри дошкільної педагогіки ДЗ
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»*

У статті подано результати теоретичного і експериментального дослідження з проблеми формування у майбутніх вихователів дітей дошкільного віку системності професійно-педагогічних знань. Розкрито логіку обґрунтування педагогічних умов, етапів досягнення цієї якості знань в процесі підготовки майбутніх вихователів у виші, описано методику формування системності професійно-педагогічних знань студентів факультету дошкільної педагогіки і психології, її результати і методи оцінювання ефективності.

Ключові слова: системність професійно-педагогічних знань, майбутні вихователі, педагогічні умови, етапи формування, методика формування, ефективність методики.

Кононенко Н.В.

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМНОСТИ
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ БУДУЩИХ
ВОСПИТАТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ**

В статье представлены результаты теоретического и экспериментального исследования проблемы формирования у будущих воспитателей детей

дошкольного возраста системности профессионально-педагогических знаний. Раскрыта логика обоснования педагогических условий, этапов достижения этого качества знаний в процессе подготовки будущих воспитателей в вузе, описана методика формирования системности профессионально-педагогических знаний студентов факультета дошкольной педагогики и психологии, ее результаты и методы оценки эффективности.

Ключевые слова: системность профессионально-педагогических знаний, будущие воспитатели, педагогические условия, этапы формирования, методика формирования, эффективность методики.

Kononenko N.V.

EFFICIENCY OF TECHNIQUES OF FORMATION OF SYSTEMACITY OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE IN THE TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS IN HIGH SCHOOL

The article deal with the theoretical and experimental researching results of formation of systemacity of professional and pedagogical knowledge of future preschool teachers. The logical justification of pedagogical conditions, achievement stages of this quality of knowledge in the training of future preschool teachers in high school are opened here. In the article is described the techniques of formation of systemacity of professional and pedagogical knowledge of the Pedagogy and Psychology faculty students its results and methods of assessing the efficiency.

Keywords: systemacity of professional and pedagogical knowledge, future preschool teachers, pedagogical conditions, stages of formation, techniques of formation, efficiency of techniques.

Розвиток теорії і практики сучасної дошкільної освіти значною мірою обумовлений здатністю фахівців, що працюють у цій сфері, до творчості і інновацій. Останні виступають результатом інтелектуального рішення професійних проблем через розробку і отримання нового знання, подолання

інертності і консерватизму у сприйманні ситуації і шляхів її розвитку. Розробка і впровадження інновацій в практику розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах базується на гнучкому і продуктивному використанні різноманітних професійно-педагогічних знань, яких опановують вихователі упродовж професійної підготовки у виші.

Сучасні наукові дослідження з проблеми покращання якості професійної підготовки майбутніх вихователів у виші висвітлюють різні аспекти їх становлення як фахівців. Досліджено теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх вихователів; сутність компетентнісного підходу і формування професійної компетентності; особливості підготовки вихователів до економічного, фізичного, валеологічного, екологічного виховання дітей; до роботи з неблагополучними родинами тощо (Л.В.Артемова, Г.В.Беленька, А.М.Богущ, Н.В. Гавриш, Н.Г.Грама, Т.Г.Жаровцева, І.А.Княжева, О.Г.Кучерявий, В.В.Нестеренко, Л.Є.Петухова, Т.М.Степанова та інші).

Вчені наголошують, що виховання і навчання дітей дошкільного віку в умовах дошкільних навчальних закладів закладає основи їх соціалізації й становлення як особистості, забезпечують розвиток здібностей як суб'єктів різноманітної пізнавальної діяльності, укріплення здоров'я і формування навичок здорового способу життя. Окреслені в Базовому компоненті дошкільної освіти, ці завдання вимагають від вихователя володіння великим арсеналом компетенцій, формування яких у навчальному процесі вишу забезпечується численними навчальними нормативними і елективними дисциплінами. Водночас тенденція до поширення комп'ютерних технологій, оновлення інформації щодо цілей, форм і методів роботи з дітьми дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі постійно вимагає визначення нових компетенцій, що пов'язано зі збільшенням кількості навчальних дисциплін в освітньо-кваліфікаційних програмах. Усвідомлення їх місця у загальній моделі професійної діяльності вихователя потребує постійного оновлення й упорядкування професійно-педагогічних знань. Однак питання якості професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів, на яких базуються будь-

які компетенції і проблема управління процесом їх формування у виші у сучасних науково-педагогічних дослідженнях фактично не порушуються.

Мета статті – схарактеризувати сутність феномена «системність професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів» та ефективність методики його формування.

В основу теоретичного і експериментального дослідження було покладено ідею, відповідно до якої підготовка майбутніх педагогів дошкільної освіти до інноваційної діяльності, постійного оновлення інформації щодо цілей, сутності і способів організації педагогічного процесу з розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку забезпечується наявністю системної якості професійно-педагогічних знань. Ця якість знань, на відміну від міцності і усталеності, виявляється у гнучкості і варіативності, логічній упорядкованості за визначеними просторово-часовими координатами і цілями професійної діяльності вихователя у дошкільному навчальному закладі.

Сутність системності професійно-педагогічних знань і можливість її формування в процесі професійної підготовки фахівців у виші базується на визнання об'єктивності системної природи речей і процесів, що оточують людину, системного характеру її діяльності [4]. Системність знань виступає результатом оволодіння фахівцем системним мисленням і системним підходом як аналітичним інструментом пізнавальної діяльності; формою адекватного відображення у його свідомості таких властивостей речей і процесів, які зумовлюють органічну цілісність функціонування їх складових елементів як системи (В. Галузинський, Н. Кузьміна, О. Леонт'єв, В. Лозова та ін.).

Зауважимо, що ідея і методологія системності прийшли в теорію і практику людської діяльності на заміну однобічному і механістичному розумінню зв'язків природи і світу людини, відображення результатів і наслідків їх взаємодії і співіснування у свідомості людини (Н.Абрамова, Е. Афанасьєв, І.Блауберг, В.Садовський, В.Тюхтин, А. Уйомов, Е. Юдін та ін.). Л.фон Берталанфі наголошував, що системи оточують людину з усіх боків [1]. Це дає підстави характеризувати системність знання як особливу якість

результатів пізнавальної діяльності, властивості і ознаки якої формуються в процесі пізнання людиною цілісності оточуючого її світу. Системність знань народжується з пізнання системної природи явищ і процесів і адекватного відображення їх у свідомості людини, тобто знання набувають системної якості завдяки упорядкуванню різноманітних уявлень про певне явище в цілісний образ-систему. При цьому змістом системності знань виступають поняття, судження, теорії, що описують сутність і структуру образу системи; характер і спосіб зв'язку її елементів, завдяки яким вони взаємодіють, впливають і доповнюють один одного, створюючи нову системну властивість [2, 3].

В контексті професійної підготовки у виші майбутніх вихователів, системність професійно-педагогічних знань виявляє структурованість і підпорядкованість уявлень про сутність і природу дошкільного дитинства, закони і закономірності, принципи і напрями особистого розвитку дітей раннього і дошкільного віку педагогічними засобами; про форми і методи, варіанти дій в організації взаємодії учасників освітньо-виховного процесу у дошкільному навчальному закладі. Фактично системність професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів забезпечує інтегрування в їх свідомості розрізнених знань з фахових методик і технологій виховання дитини в цілісний образ педагогічного процесу, що створюється і скеровується їх власною діяльністю.

Системність професійно-педагогічних знань визначаємо як характеристику якості знань майбутніх вихователів, що за своїм змістом і способом функціонування найбільш повно відповідає складності і цілісності процесів і явищ, що відбуваються в педагогічній дійсності і відбиває їх системні властивості у свідомості педагогів. Натомість, досягнення цієї якості в процесі підготовки у виші майбутніх фахівців з дошкільної освіти неможливе поза дослідження і виявлення педагогічних умов, за наявності яких вона може бути сформованою.

Уточнимо, що у дослідженні за основу прийнято філософське розуміння поняття «умова», що використовується для позначення середовища або

обставин, у яких предмет (явище, процес) об'єктивно може існувати і які визначають можливість його виникнення (або становлення) і розвитку. Отже педагогічні умови формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів розглядаємо в контексті позначення середовища, у якому відбувається оволодіння цими знаннями і набуття ними певної якості, тобто у навчальному процесі вишу. Ці педагогічні умови належать до особливостей навчального процесу і забезпечуються викладачами вишу як його організаторами.

Підставою для визначення педагогічних умов формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх педагогів дошкільної освіти стали закономірності взаємодії викладача і студентів у межах суб'єкт-суб'єктної парадигми. Відзначимо, що на відміну від суб'єкт-об'єктної, ця парадигма виходить із положень про активність людини і індивідуальну вибірковість психічного відображення у її свідомості, поведінці і діяльності зовнішніх впливів. В ній наголошується, що людина як суб'єкт пізнавальної діяльності сама здійснює перетворювальний вплив на інформацію, що надходить до її свідомості ззовні.

В контексті суб'єкт-суб'єктної парадигми психіка людини розглядається в якості відкритої і постійно взаємодіючої з середовищем, звідки поступає інформація. За цих обставин зміст інформації, на підставі якої формуються знання майбутніх вихователів, набуває вирішального значення в тому, які характеристики и властивості предмета пізнаються і відображаються у їх свідомості. На цих підставах першою педагогічною умовою, що здатна забезпечити формування у майбутніх вихователів системності професійно-педагогічних знань, виділено наявність у змісті навчальних дисциплін інформації, що відображає системні властивості педагогічного процесу і способи їх відтворення завдяки професійної діяльності його суб'єктів - вихователів.

Для визначення другої педагогічної умови формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів за основу було прийняте

положення про те, що в процесі пізнання людина не тільки підкорюється об'єктивним властивостям предметів, але й сама здійснює на них певний вплив, адже із всього різноманіття і багатства властивостей предметів вона визначає й об'єктивує лише такі, які відповідають її цілям, що є практично цінними для неї.

Існує багато визначень поняття «знання», що обумовлено різноманіттям функцій, які цей феномен забезпечує у житті і професійній діяльності людини. Виступаючи в освітньому процесі одним з результатів навчання, у житті і професійній діяльності особистості вони відтворюють її погляд на світ і відношення до нього, ставлення до предмета власної діяльності і способів його перетворення. Саме знання відображають ставлення особистості до довкілля, визначають його через моральні погляди і переконання і стають підставою для формування її нових моральних поглядів і переконань, джерелом інтересів і здібностей. Існуючи об'єктивно, знання за своїм змістом і способом відтворення завжди є продуктом діяльності суб'єкта, вони утворюються у результаті цілеспрямованої діяльності суб'єкта, як результат його пізнавальної активності, спрямованої на усвідомлення і оволодіння суттю певного об'єкта.

З теорії діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С.Рубінштейн) відомо, що вступаючи в певні контакти з предметним світом, людина відчуває на собі його вплив і з необхідністю підкорюється його об'єктивним властивостям. При цьому пізнати можливо лише те, що наявне в сутті, природі предмета, що пізнається - знання як суб'єктивний продукт пізнавальної діяльності фіксує і об'єктивує цю сутність.

З теорії систем і системного підходу випливає, що властивостей системи можуть набувати будь-які предмети (Р.Акофф, Л.фон Берталанфі, В.Садовський, Є.Юдін). Забезпечується це здатністю певної множини елементів утворювати цілісність за результатами взаємодоповнюючого і взаємозалежного функціонування, що здійснюється заради досягнення визначеної цілі. Важливо, що системні властивості предметів не піддаються прямому чуттєвому сприйманню, а потребують спеціально організованої і

цілеспрямованої пізнавальної діяльності. З урахуванням цих закономірностей перед викладачем вишу постає завдання перетворити інформацію, що необхідна для формування певного знання, в предмет самостійної пізнавальної активності студентів, тобто перетворити його із плану формального засвоєння змісту навчальної дисципліни в процес самостійної пошукової діяльності студентів, спрямованої на визначення сутнісних характеристик і властивостей педагогічних явищ, їх зв'язку і підпорядкованості.

З цього випливає друга педагогічна умова формування в майбутніх вихователів системності професійно-педагогічних знань, а саме: наявність в навчальному процесі спеціальних навчальних завдань, що вимагають від студентів самостійного пошуку й обґрунтування системної - цілісної і органічної взаємодії явищ, що утворюють структуру педагогічного процесу в ситуаціях розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку, організація і здійснення яких виступає предметом професійної діяльності педагога дошкільної освіти.

Реалізація зазначених педагогічних умов забезпечувалась в процесі дослідження спеціально розробленою методикою. За цією методикою формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів в процесі їх професійної підготовки у навчальному процесі вишу здійснювалось у три етапи. Перший етап був пов'язаний з усвідомленням майбутніми вихователями педагогічних категорій і понять як універсального для педагогів словника, що використовується для позначення педагогічних явищ і окреслює їх найбільш суттєві ознаки і властивості. В контексті формування системності професійно-педагогічних знань майбутнього вихователя визначення в педагогічних поняттях і категоріях педагогічних явищ супроводжувалось пошуком і презентацією конкретних прикладів таких явищ з досвіду організації розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі.

На відміну від складання традиційних педагогічних словничків, опрацювання педагогічних категорій і понять за методикою формування

системності професійно-педагогічних знань відбувалось через накопичення визначень понять з різних джерел і різних авторів з подальшим порівняльним аналізом ознак і властивостей педагогічних явищ, що фігурують у визначенні, виявленні розбіжностей у їх позначенні. Подальшим кроком було обговорення, як ці розбіжності можуть позначитись на розумінні сутті педагогічного явища і його властивостей. Головна мета самостійної роботи майбутніх вихователів на цьому етапі полягала в усвідомленні: наявності єдиного (інваріантного, універсального) набору педагогічних категорій і понять для позначення педагогічних явищ, що є основними складниками педагогічного процесу; припустимості виділення в них різних ознак і властивостей; змінюванні функцій педагогічного явища залежно від змісту його ознак і властивостей, позначених у понятті.

Другий етап методики формування системності професійно-педагогічних знань пов'язаний з усвідомленням і осмисленням майбутніми вихователями найбільш значущих зв'язків і відношень психологічних і педагогічних явищ, що впливають на процес розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку. За змістом цей етап є перебігом декларативних знань майбутніх вихователів в процедурні, де за основу приймається пошук відповідей на питання: які педагогічні дії повинен здійснити вихователь для організації педагогічного процесу з розвитку (навчання, виховання) дітей у бажаному напрямку? що відбувається в процесі розвитку і виховання дитини дошкільного віку під впливом відповідних дій вихователя? Які очікуються результати і що на них може вплинути?

Методика опрацювання студентами інформації на цьому етапі визначалась набуттям досвіду образної схематизації і презентації власних уявлень щодо дій вихователя у визначеній реальними обставинами або формально заданій ситуації з розвитку, навчання або виховання дітей певного віку у ДНЗ. Створення схематичного образу дій вихователя з перетворення заданої ситуації супроводжувалось поясненням й обґрунтуванням: чому вони

обрали саме таку схему дій вихователя і наскільки вона повно враховує ресурси професійної діяльності вихователя і його вихованців.

На завершальному етапі формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів визначальним було активне використання засвоєних професійно-педагогічних знань щодо аналізу змісту педагогічних ситуацій, що спостерігались в процесі педагогічної практики, доцільності і ефективності дій вихователя відповідно до поставлених цілей і наявних ресурсів. Саме цей етап став етапом продукування нового для майбутніх вихователів особистого знання щодо наявності різних варіантів організації роботи з дітьми раннього і дошкільного віку відповідно до визначених цілей і наявних засобів педагогічної діяльності.

Таким чином у свідомості майбутніх вихователів відбувався перебіг професійно-педагогічних знань від первинного і формального оволодіння педагогічними поняттями, їх буквального відтворення для позначення певних педагогічних явищ і процесів до використання цих знань у розробці різних варіантів розв'язання типових і не типових ситуацій, що супроводжують повсякденну практичну діяльність вихователя у роботі з дітьми раннього і дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі.

Ефективність теоретично обґрунтованих педагогічних умов і методики формування у майбутніх вихователів системності професійно-педагогічних знань досліджувалась в процесі експериментальної роботи.

Експериментальне дослідження сформованості системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів здійснювалось на випускному курсі підготовки бакалаврів. При визначенні контингенту для дослідження враховувалось, що студенти четвертого курсу опанували повного обсягу навчальних нормативних і елективних дисциплін професійно орієнтованого і загального гуманітарного циклів, пройшли всі види педагогічної практики і, як мінімум, теоретично підготовлені до професійно-педагогічної діяльності з організації розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку у дошкільних навчальних закладах.

Оцінювання стану системності професійно-педагогічних знань студентів – майбутніх вихователів здійснювалось за двома критеріями: повнота і гнучкість уявлень про елементний склад педагогічного процесу; характер зв'язку і підпорядкованості його елементів. Відповідно до обраних критеріїв було виділено чотири рівні сформованості системності професійно-педагогічних знань студентів:

критичний, що характеризувався розрізненими, фрагментарними професійно-педагогічними знаннями;

низький, що відповідав упорядкованості професійно-педагогічних знань в межах навчальної дисципліни;

достатній, що характеризувався упорядкованістю професійно-педагогічних знань за визначеним предметом діяльності вихователя;

високий, що виявляв упорядкованість професійно-педагогічних знань відповідно до ситуації професійної діяльності вихователя і мети її розвитку (удосконалення, оптимізації).

Дослідження стану сформованості у студентів випускного курсу системності професійно-педагогічних знань здійснювалось методом тестування. Тести першого або критичного рівня вимагали оперування знаннями на рівні елементарного визначення і перерахування. Тести другого рівня вимагали упорядкування професійно-педагогічних знань в межах певної навчальної дисципліни (методика розвитку мовлення, методика фізичного виховання, дошкільна педагогіка, методика образотворчої діяльності й т.ін.). Тести третього рівня вимагали упорядкування знань з погляду суті ситуації професійно-педагогічної діяльності вихователя й диференціювання уявлень про ресурси її розвитку і способи досягнення бажаних результатів в межах конкретної ситуації діяльності (розвиток мовлення, фізичне, естетичне, морально-етичне виховання тощо). Четвертий рівень базувався на здатності майбутніх вихователів упорядковувати професійно-педагогічні знання задля аналізу конкретної ситуації з навчання або виховання дітей дошкільного віку,

доцільності дій учасників навчально-виховного процесу, що забезпечують її розвиток й удосконалення.

Виконання студентами тестів з коефіцієнтам успішності вище 0,81 - 1,0 відповідало високому рівні і оцінювалась як сформована системність професійно-педагогічних знань. При значеннях коефіцієнта успішності в інтервалі 0,51- 0,80 – системність знань оцінювалась як така, що знаходиться у стадії усталеного формування і відповідає достатньому рівню. При значеннях коефіцієнту 0,31-0,5 – досліджувана якість професійно-педагогічних знань оцінювалась як така, що відповідає низькому рівню і знаходиться у стадії неусталеного прояву і менше 0,3 - оцінювалась як не сформована і випадкова.

Після проведення формувального експерименту за результатами тестування було виявлено, що із 252 майбутніх вихователів системність професійно-педагогічних знань на високому рівні була сформована у 29,77%, достатній рівень було виявлено у 57,94%, низький – у 11,5% студентів. Критичний рівень системності професійно-педагогічних знань було виявлено у 2 студентів, що складало 0,79% від загальної кількості. Порівняно з результатами констатувального зрізу кількість студентів з високим рівнем сформованості системності професійно-педагогічних знань після завершення формувального експерименту збільшилась на 29,77 %, з достатнім рівнем – на 44,05%, з низьким рівнем - зменшилась на 67,07% і критичним – зменшилась на 6,75%. Отже, позитивна динаміка у кількості студентів, що покращили рівень системності своїх професійно-педагогічних знань дає підстави констатувати, що визначені у дослідженні педагогічні умови і методика їх реалізації у професійній підготовці майбутніх вихователів є ефективними.

Перспектива подальшого дослідження проблеми пов'язана із визначенням домінуючих факторів, що впливають на якість формування системності професійно-педагогічних знань майбутніх вихователів в процесі їх теоретичної підготовки у виші.

Література

1. Блауберг И.В. Системный подход и системный анализ / И.В. Блауберг, Э.М. Мирский, В.Н. Садовский // Системные исследования. М., 1982.1. С. 47-64.
2. Каган М.С. Система и целостность Электронный ресурс. / М.С. Каган. - Режим доступа: [http //kiev.philosophy.ru /library /](http://kiev.philosophy.ru/library/).
3. Ксенчук Е.В. Системное мышление. Границы ментальных моделей и системное видение мира. — М. : Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2011. — 368 с.
4. Малафіїк І.В. Системний підхід в теорії і практиці навчання. – Рівне: РДГУ, 2004. – 437 с.